

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΣΤΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ ΤΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ (1974-1999)

Ελένη ΓΙΟΒΑΝΝΗ, Διδάκτωρ Ιστορίας της Εκπαίδευσης, Εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπαίδευσης
Σοφία ΜΠΑΛΤΑ, Διδάκτωρ Ιστορίας της Εκπαίδευσης, Σχολική Σύμβουλος, Β/θμιας Εκπαίδευσης

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Τα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας αποτελούν βασικό ιδεολογικό εργαλείο για την εφαρμογή της εκάστοτε εκπαιδευτικής πολιτικής, εφόσον αποτελούν το μοναδικό διδακτικό βιβλίο και διανέμονται δωρεάν στο σύνολο του μαθητικού πληθυσμού.

Το περιεχόμενο των βιβλίων αυτών και η επιλογή των κειμένων με την προσθήκη νέων ή την αφαίρεση άλλων αποτελεί χρήσιμη γνώση για τον ερευνητή της Ιστορίας της Εκπαίδευσης, γιατί, ενώ φαινομενικά πρόκειται για κείμενα που προωθούν την αισθητική απόλαυση, στην ουσία η επιλογή τους υποβάλλει στους μαθητές ένα διαχρονικό κώδικα αξιών με μεγαλύτερη εμμονή στις αξίες που επικρατούν και προβάλλονται ανάλογα με τις ανάγκες της κοινωνίας και τις πολιτικές επιλογές.

Η έρευνα αποσκοπεί στη διαχρονική μελέτη της έννοιας της κοινωνικής δικαιοσύνης και τις τυχόν αλλοιώσεις που αυτή υφίσταται κάθε φορά από την κυρίαρχη ιδεολογία.

Η μεθοδολογία στηρίζεται σε αρχαιακή έρευνα, σύμφωνα με τις απαιτήσεις της ιστορικής μεθόδου.

ABSTRACT

The texts of Modern Greek Literature are a basic ideological tool for the application of the educational policy of the time, because they form a singular that is distributed free of charge to the whole of the student body.

The content of this book and the selection of the texts with the addition of new ones and the omission of others constitutes useful knowledge for the researcher of the history of education, because, while apparently they are texts that urge on the aesthetic enjoyment, in essence present to the students an age old code of values with greater insistence on the values that prevail and are put forth in proportion to the needs of society and the political selections.

The research aims at the diachronically study of the meaning of social justice and the falsifications per chance that it might suffer every time by the prevailing ideology.

The methodology, archival research was done according to the demands of history method.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Τα διδακτικά βιβλία δεν αντιπροσωπεύουν κάποια στεγανή εκδοχή «του επίσημου λόγου» αλλά αποτελούν κατά τον Ζακ Λε Γκοφ ένα από τα καλύτερα παρατηρητήρια για να μελετήσει κανείς την ιστορική νοοτροπία μιας εποχής (Le Goff-Norra, 1974, σ. 256).

Τα διδακτικά βιβλία του μαθήματος των Νέων Ελληνικών επικεντρώνουν το ενδιαφέρον σε θέματα παιδαγωγικά, πολιτικά, πνευματικά και οικονομικά. Συγκεκριμένα, προσδιορίζουν και καθορίζουν τη διδακτική μεθοδολογία, απηχούν τις παιδαγωγικές απόψεις και τις επιστημονικές ανησυχίες της εποχής τους, υποδηλώνουν την πολιτική βούληση και απαιτούν –η σύλληψη, η παραγωγή και η διανομή τους– οικονομικό κόστος, που επιβαρύνει την πολιτεία (Choppin, 1989, σ. 3-4).

Η αποτελεσματικότητά τους εξαρτάται από την επιλογή των ανθολόγων, ενώ η έκτασή τους, σχηματική και οργανωμένη επιβάλλει συγκεκριμένες επιλογές και ιεραρχία της γνώσης (Γιοβάννη, 2002, σ. 180).

Οι συχνές επανεκδόσεις τους, οι θεματικές ανακυκλώσεις τους, η μονιμότητα των γνωστικών αντικειμένων, που χρησιμοποιούνται στη συγκεκριμένη χρονική περίοδο, η επανάληψη των ιδεών και των γνώσεων, και οι αλλαγές που επιχειρούνται, αποτελούν έναν καλό δείκτη της κοινωνικής και ιδεολογικής αναπαραγωγής και, συνάμα, φανερώνουν μια κοινωνία η οποία, ακόμη κι όταν επιχειρεί να καινοτομήσει, βρίσκεται δεσμευμένη με την παραδοσιακότητά της (Ηλιού, 1997, σ. ια').

Γι' αυτούς τους λόγους, κρίθηκε σκόπιμο στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας, να μελετηθούν και να καταγραφούν τα διδακτικά βιβλία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, με στόχο να αποτυπωθεί η εκπαιδευτική και ιστορική πραγματικότητα της συγκεκριμένης περιόδου (Γιοβάννη, 2002, 180-181).

1. ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Ολόκληρο το εκπαιδευτικό σύστημα, στη διάρκεια των είκοσι πέντε τελευταίων ετών του προηγούμενου αιώνα, που εξετάζουμε, και όχι μόνον, διακρίνεται για την αυστηρή συγκεντρωτική οργάνωσή του, εφόσον σχεδόν τα πάντα βρίσκονται κάτω από απόλυτο κρατικό έλεγχο. Μόνιμο σχεδόν χαρακτηριστικό της νεοελληνικής εκπαίδευσης είναι η ομοιομορφία, η μονολιθικότητα, ο θεωρητικός και κλασικιστικός χαρακτήρας των σπουδών τις οποίες παρέχει, που ευνοήθηκε από την ελληνική πολιτική και ιδεολογική πραγματικότητα.

Η εποχή που εξετάζουμε, χαρακτηρίζεται από μια περίοδο ομαλότητας, κατά την οποία η χώρα προσπαθεί να εκσυγχρονιστεί, μετά την επταετή οπισθοδρόμηση και να ακολουθήσει τους ρυθμούς ανάπτυξης των άλλων ευρωπαϊκών χωρών.

Στις μεταρρυθμιστικές προσπάθειες που ακολούθησαν, μετά τη Μεταπολίτευση δόθηκε, προτεραιότητα, με σκοπό την αποκατάσταση των δεινών που είχαν προκληθεί από τη δικτατορία των Συνταγματαρχών (Δημαράς, Βασιλού-Παπαγεωργίου, 2008, σ. 187). Η επταετία (1967-1974) κατάστρεψε ολοκληρωτικά τη μεταρρύθμιση του 1964, με αποτέλεσμα να συσσωρευτεί νέα αδιέξοδα στην εκπαίδευση και να επιδεινώσει τις ήδη υπάρχουσες δυσλειτουργίες της. Την άρση αυτών των αγκυλώσεων θα επιχειρήσει η νέα μεταρρυθμιστική προσπάθεια του 1976, δύο χρόνια μετά από την πτώση της χούντας, με μια σειρά από μεταρρυθμιστικούς νόμους. Ο σημαντικότερος απ' αυτούς είναι ο Ν. 309/76, που αφορά στην οργάνωση και διοίκηση της Γενικής Εκπαίδευσης και διαμορφώνει τη δομή των σχολικών βαθμίδων (Μπουζάκης, 1996. σ. 111 κ. ε.).

Σημαντικές εκπαιδευτικές αλλαγές στη διάρθρωση και στο περιεχόμενο του εκπαιδευτικού συστήματος πραγματοποιήθηκαν μετά την κυβερνητική αλλαγή του 1981, όταν τη διακυβέρνηση της χώρας ανέλαβε το ΠΑ.ΣΟ.Κ. Συγκεκριμένα, καθιερώνεται η δημοτική ως επίσημη γλώσσα του κράτους και το μονοτονικό σύστημα (Π.Δ. 297/82), ενώ καταργούνται οι επόπτες και οι γενικοί επιθεωρητές και εισάγεται ο θεσμός του Σχολικού Συμβούλου (Μπουζάκης, ό.π., σ. 125, και Δημαράς, ό.π. σ. 187).

Παράλληλα, ανανεώθηκε και εκσυγχρονίστηκε το περιεχόμενο της σχολικής γνώσης, με τη συγγραφή νέων διδακτικών βιβλίων για το σύνολο των μαθημάτων της δημοτικής και μέσης εκπαίδευσης, σύμφωνα με νέα αναλυτικά προγράμματα (Δημαράς, ό.π.).

2. ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η παρούσα έρευνα και η μελέτη των βιβλίων του μαθήματος των Νέων Ελληνικών, κατά την περίοδο 1974-1999, αποσκοπούν στη διερεύνηση της έννοιας της κοινωνικής δικαιοσύνης, όπως αυτή ένδηλα ή άδηλα εμφανίζεται στα επιλεγμένα από τους ανθολόγους κείμενα διδασκαλίας, καθώς και στην επίδραση που άσκησαν έμμεσα στη διάπλαση ηθικής φυσιογνωμίας του πολίτη.

Συγκεκριμένα, προκειμένου να προσεγγίσουμε τα βιβλία, που διδάχτηκαν στη διάρκεια της τελευταίας εικοσιπενταετίας, την ιστορία τους, τη φιλοσοφία τους και το περιεχόμενό τους θα εφαρμόσουμε την Ανάλυση Περιεχομένου.

Επιλέξαμε την παραπάνω τεχνική, γιατί έχει τη μεγαλύτερη σημασία για την ιστορική έρευνα, εφόσον χρησιμεύει αφενός ως βάση για την εξαγωγή συμπερασμάτων και αφετέρου εξασφαλίζεται η αντικειμενικότητα των στοιχείων με τη συστηματική καταγραφή τους (Μπαλά, 2000, σ. 69-70, Γιοβάννη, ό.π. σ. 28 κ.ε.).

Η Ανάλυση Περιεχομένου είναι μια ερευνητική τεχνική για αντικειμενική, συστηματική και ποσοτική περιγραφή ενός δηλωμένου περιεχομένου επικοινωνίας (Holsti, 1977, p. 3). Παρόλο που η τεχνική αυτή δίνει την αίσθηση της απόλυτης ελευθερίας, απαιτεί αυστηρή πειθαρχία σε όλη την ερευνητική διαδικασία (Mucchelli, 1979³, p. 115).

Είναι μια εμπειρική τεχνική, που εξαρτάται από το είδος του λόγου στο οποίο εφαρμόζεται και από την επιδιωκόμενη ερμηνεία. Δεν υπάρχει τίποτα έτοιμο στην Ανάλυση Περιεχομένου. Απλά υπάρχουν μερικές βασικές τεχνικές που προσαρμόζονται κάθε φορά ή σχεδόν κάθε φορά στον τομέα και τον επιζητούμενο σκοπό της κάθε έρευνας. Στόχος του αναλυτή, που εργάζεται πάνω σε ίχνη σαν τον αρχαιολόγο, είναι να ανακαλύψει μερικά πράγματα και να αναζητήσει όσο περισσότερες πληροφορίες μπορεί γι' αυτά (Bardin, 1977, p.38-40), προκειμένου να εξαχθούν έγκυρα συμπεράσματα (Weber, 1990, p.9). Αυτά τα συμπεράσματα θα αφορούν είτε στον αποστολέα, είτε στο ίδιο το μήνυμα είτε στον παραλήπτη του μηνύματος (Κυριαζή, 1998, σ. 283).

Η επιλογή της τεχνικής που θα ακολουθηθεί υποβάλλεται από τα δεδομένα της έρευνας, εφόσον πρόκειται για γραπτά κείμενα επικοινωνιακής μορφής.

Με την εφαρμογή αυτής της τεχνικής επιδιώκεται να διερευνηθούν, στην προκειμένη περίπτωση, οι διάφορες έννοιες που συγκροτούν την κοινωνική δικαιοσύνη, όπως αυτές προκύπτουν από τα κείμενα που περιλαμβάνονται στα διδακτικά βιβλία της περιόδου που εξετάζουμε.

Στο σημείο αυτό κρίνουμε σκόπιμο να διευκρινίσουμε τα εξής:

- Καταγράψαμε μία φορά ανά κείμενο τις έννοιες που συναντήσαμε, χωρίς να λάβουμε υπόψη μας την όποια συχνότητα, με την οποία αυτές απαντούν
- Καταμετρήσαμε αυτή τη συχνότητα και προσπαθήσαμε να αναλύσουμε την ειδοποιό διαφορά που αυτές οι έννοιες παρουσιάζουν στο κειμενικό τους περιβάλλον

3. Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

Ο γενικός τίτλος των βιβλίων που διδάσκονται στην πρώτη φάση της μεταπολιτευτικής περιόδου είναι *Νεοελληνικά Αναγνώσματα* και χρησιμοποιείται από το 1884, όταν το μάθημα των Νέων Ελληνικών εντάχθηκε για πρώτη φορά στο Πρόγραμμα της Μέσης Εκπαίδευσης (Κουμπάρου, 2003, σ. 15). Ο όρος *Αναγνώσματα* είναι πολύ ευρύς με αποτέλεσμα να μένει ακαθόριστος, ασαφής με αποτέλεσμα να περιέχει πλήθος ανεξέλεγκτων πραγμάτων (Πλάκας, 1984, σ.60).

Τα βιβλία αυτά, που διδάσκονται στις τρεις τελευταίες τάξεις της Μέσης Εκπαίδευσης (εξατάξιο Γυμνάσιο και τριετές Λύκειο), είναι χωρισμένα σε μεγάλες ενότητες, σχηματικές, επιφανειακές και ασαφείς, με εμφανή τα συντηρητικά στοιχεία (βλ. πίν. I)

Πίνακας 1: Νεοελληνικά Αναγνώσματα: Κατηγορίες και Αριθμός Κειμένων

Δ΄ Γυμνασίου Α΄ Λυκείου	Κείμενα	Ε΄ Γυμνασίου Β΄ Λυκείου	Κείμενα	ΣΤ΄ Γυμνασίου Γ΄ Λυκείου	Κείμενα
A. Θρησκευτική Ζωή	8	Βυζαντινή και Μεταβυζαντιν ή Λογοτεχνία ως την κρητική περίοδο	13	Πεζός λόγος (9 Κατηγορίες)	53
B. Εθνική Ζωή	40	Λογοτεχνία μετά την κρητική περίοδο ως τους χρόνους της Επανάστασης	43	Ποίηση (5 κατηγορίες)	42

		του 1821			
Γ. Κοινωνική Ζωή	12	Λογοτεχνία του ελεύθερου έθνους			
		Μελέτες, Πραγματείες, Λόγοι	5		
Δ. Ελληνική Φύση και Ελληνικοί τόποι	26	Διηγήσεις, Περιγραφές, Ταξιδιωτικές Εντυπώσεις, Βιογραφίες, Χαρακτηρισμοί	10		
Ε. Χαρακτηρισμοί-Αισθητικά	13	Διηγήματα	4		
ΣΤ. Βυζαντινά-Μεταβυζαντινά	4	Χρονογραφήματα	4		
		Πεζοί ρυθμοί	1		
		Κριτικά-Τεχνοκριτικά	5		
		Ποιητικός λόγος	41		
Σύνολο	103		126		95

Το σχολικό έτος 1973-1974, λόγω των ιστορικών γεγονότων, εισβολή στην Κύπρο, πτώση της δικτατορίας, οικουμενική κυβέρνηση, προετοιμασία για τη διενέργεια πολιτικών εκλογών, πολιτική ρευστότητα, προσπάθεια αναδιοργάνωσης του κράτους κτλ. δεν τυπώνονται καινούρια διδακτικά βιβλία. Σε κάθε σχολείο, με την έναρξη του διδακτικού έτους και εφόσον τα βιβλία είχαν διανεμηθεί, λίγο πριν από τα γεγονότα του Ιουλίου, οι καθηγητές, με διαταγή του ΥΠ.ΕΠΘ. «σκίζουν» τις σελίδες με το εθνόσημο της χούντας.

Για τη διδασκαλία του μαθήματος μπορούν να επιλέξουν, όποιο κείμενο επιθυμούν και ακόμη να διδάξουν και κείμενα εκτός βιβλίων, αποδεδειγμένης λογοτεχνικής αξίας, με σχετική ιδεολογική ευρύτητα, χωρίς ακραίες θέσεις. Οι εντολές αυτές δίνονται προφορικά από τους Γενικούς Επιθεωρητές και τους Επιθεωρητές Ειδικότητας, οι περισσότεροι από τους οποίους είναι όργανα της δικτατορίας και φορείς συντηρητικών αντιλήψεων και απόψεων.

Για παράδειγμα, το 1976, ο τότε Υπουργός Παιδείας, δηλώνει ότι θα διεξαχθούν ανακρίσεις σε βάρος καθηγήτριας του Βαρβακείου, γιατί δίδαξε τη *Ρωμιοσύνη* του Γ. Ρίτσου (*Εφ. «Το Βήμα»*, 8-4-1978, στο Δημαράς, ό.π., σ. 198). Αυτό το γεγονός συμπαρέσυρε τους πολλούς από τους συντηρητικούς Επιθεωρητές Ειδικότητας σε παρόμοιες ενέργειες, όπως προκύπτει από προφορικές εμπειρίες και συζητήσεις μεταξύ των φιλολόγων της εποχής που βιώσαμε.

Στη δεύτερη φάση της Μεταπολίτευσης, αντικαθίστανται τα *Νεοελληνικά Αναγνώσματα* από τα *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, στα οποία για πρώτη φορά μεθοδικά και σε όλο το φάσμα της η λογοτεχνία μας διδάσκεται στη Μέση Εκπαίδευση. Πρόκειται για εργασία καθαρά συλλογική, χωρίς τη στενή αντίληψη του σχολικού «φρονηματισμού», με στόχο οι μαθητές να αγαπήσουν το ποιοτικό ανάγνωσμα (Δ. Πλάκας, ό.π. σ. 58-59). Επιλέγονται ποιοτικά κείμενα με λογοτεχνικά κριτήρια, χωρίς φρονηματιστικές σκοπιμότητες, που συνιστούν πραγματικά μορφωτικό αγαθό. Τα βιβλία είναι πολυσέλιδα, εικονογραφημένα και τα κείμενα πλαισιώνονται από σύντομα εισαγωγικά σημειώματα, ερωτήσεις που βοηθούν στην ερμηνευτική προσέγγιση και βιογραφικά στοιχεία των συγγραφέων που ανθολογούνται. Τα κείμενα είναι ταξινομημένα με χρονολογική σειρά

και ακολουθούν το λογοτεχνικό κανόνα (Πεσκετζή, 1995, σ. 71) με αποτέλεσμα ο απόφοιτος του Λυκείου να έχει ολοκληρωμένη εικόνα της λογοτεχνικής παραγωγής.

Πίνακας 2: Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας: Κατηγορίες και Αριθμός Κειμένων

Α΄ Λυκείου	Κείμενα	Β΄ Λυκείου	Κείμενα	Γ΄ Λυκείου	Κείμενα
Πρώτη περίοδος (10 ^{ος} αι.-1453)	12	Α΄ Επτανησιακή Σχολή	13	Α΄ Ποίηση	28
Δεύτερη περίοδος (1453-1669)	9	Β΄ Οι Φαναριώτες και η Ρομαντική Σχολή των Αθηνών (1830-1880)		Β΄ Αφηγηματική Πεζογραφία	12
Τρίτη περίοδος (1669-1830)	32	Γ΄ Η Νέα Αθηναϊκή Σχολή	42	Γ΄ Δοκίμιο	16
Σύγχρονη Λογοτεχνία	42	Δ΄ Νεότερη Λογοτεχνία: Πρώτη 10ετία του Μεσοπολέμου (1922-1930)	8		
		Ε΄ Μεταπολεμική Λογοτεχνία	27		
Σύνολο	95		90		56

4. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

Η έννοια της κοινωνικής δικαιοσύνης, όρος καθαρά ιδεολογικός ερμηνεύεται με ευρύτητα, με αποτέλεσμα να καθίσταται πολλές φορές ασαφής, πολύσημος και αμφίβολου (Γιοβάννη, 2002, σ. 42). Γι' αυτό προκειμένου να οροθετηθεί η έννοια, κρίνεται σκόπιμη μια σύντομη ιστορική αναδρομή στη χρήση της. Από την αρχαιότητα έως σήμερα οι φιλόσοφοι και οι κοινωνικοί επιστήμονες έχουν ασχοληθεί με το θέμα της κοινωνικής δικαιοσύνης και της ισότητας. Ενδεικτικά αναφέρουμε τον Πλάτωνα, τον Αριστοτέλη, τον Μαρξ και τον Ένγκελς, τους ουτοπικούς σοσιαλιστές, τον Τζον Στιούαρτ Μιλ και τους ωφελμιστές, και στις μέρες μας τον Τζον Ρόουλς κ.ά. Ακόμη, ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την κοινωνική δικαιοσύνη έδειξαν οι θεολόγοι και οι άνθρωποι της Εκκλησίας με κυριότερο εκπρόσωπο τον Θωμά Ακινάτη. Και η επίσημη Εκκλησία έδειξε πάντοτε μεγάλο ενδιαφέρον για την κοινωνική δικαιοσύνη, αν όχι με έργα, τουλάχιστον με λόγια και διακηρύξεις. Τέλος, μεγάλη ευαισθησία για την κοινωνική δικαιοσύνη έδειξαν τα πολιτικά κόμματα, που την περιλαμβάνουν σε όλα τα προγράμματα και τις διακηρύξεις τους (Λιανός, *εφ. Το Βήμα, on line- Ανάπτυξη, 10-4-1999*, σ. D1: Κωδικός άρθρου: B12545D12).

Με βάση τα παραπάνω μελετήσαμε τα κείμενα που περιλαμβάνονται στα *Νεοελληνικά Αναγνώσματα* και στα *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας* και καταλήξαμε στις παρακάτω έννοιες-αξίες, που, κατά τη γνώμη μας, συγκροτούν την έννοια της κοινωνικής δικαιοσύνης. Αυτές, όπως θεματικά και κατά κείμενο συναντήθηκαν είναι: *Αλληλεγγύη* (σε οικογενειακό, φιλικό επίπεδο αλλά και σε επίπεδο λαών) και *Φιλανθρωπία* (με την πρωταρχική σημασία

του όρου και με την έννοια της ελεημοσύνης) , **Ελευθερία** (σε πολλά επίπεδα, όπως προσωπική αξιοπρέπεια, κυρίως, στον αδύναμο πληθυσμό (γυναίκες, παιδιά, φτωχοί), λόγου, πολιτική και εθνική), **Σκλαβιά** (αρνητική διατύπωση της ελευθερίας), **Ρατσισμός** (σε γυναίκες και εχθρούς της χώρας), **Ισότητα** (σε ίσες ευκαιρίες για εργασία, πλούτο, μόρφωση, διαβίωση), **Κοινωνική δικαιοσύνη**, **Κοινωνική αδικία** (με την έννοια της κάθε μορφής εκμετάλλευση), **Κοινωνική συνοχή**, **Πλούτος** (θεμιτός και αθέμιτος), **Φτώχεια**, **Εργασία**, **Προίκα**.

Όπως προκύπτει από τα παραπάνω οι έννοιες παρουσιάζονται πολυεπίπεδα. Οι συγγραφείς των κειμένων χρησιμοποιούν την τεχνική της φωτοσκίασης, με την αναφορά στις αρνητικές έννοιες, για να φωτίσουν τις θετικές και να τις προβάλλουν. Γι' αυτό και τις καταμετρήσαμε όλες, όπως φαίνεται στους πίνακες 3 και 4.

5. ΑΝΑΛΥΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

Στα *Νεοελληνικά Αναγνώσματα* συναντάμε διαφορετικές πτυχές των αξιών που μελετούμε απ' αυτές που αναπτύσσονται στα *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, τα οποία περιλαμβάνουν και κείμενα μεταγενέστερων περιόδων. Στα *Νεοελληνικά Αναγνώσματα* οι έννοιες εμφανίζονται, στην πλειονότητά τους, με αφηρημένο, συγκεκριμένο και ασαφές ιδεολογικό ένδυμα. Για την πραγμάτωσή τους αρκεί, τις περισσότερες φορές, η θεϊκή παρέμβαση, η θεία βούληση, καθώς και η πίστη στο Θεό η οποία θα εξομαλύνει τα πάντα, ανάλογα με το ποσοστό πίστης, που διαθέτει ο καθένας, ενώ ταυτόχρονα δημιουργούν ενοχές στον έφηβο που τις μελετά.

Ο πολιτικός και οικονομικός παράγοντας θίγονται πολύ επιφανειακά. Η διατύπωσή τους είναι ασαφής και αόριστη, με αποτέλεσμα να ερμηνεύονται σύμφωνα με την ιδεολογία του διδάσκοντα.

Η αλληλεγγύη και η φιλανθρωπία παρουσιάζονται σε ιδεολογικό επίπεδο περισσότερο παρά σε οικονομικό και με ιδιαίτερη θρησκευτική φόρτιση.

Η έννοια της ελευθερίας αφορά κυρίως στην απελευθέρωση από τον ξένο ζυγό, ενώ η Σκλαβιά τονίζει και φωτίζει τα αγαθά που θα προκύψουν από την επίτευξή της. Μόνο τότε θα αποκατασταθεί η κοινωνική δικαιοσύνη.

Οι άνθρωποι, πολλές φορές, αναγκάζονται να προσαρμόσουν ή να αλλοιώσουν τη συμπεριφορά τους για να γίνουν αποδεκτοί από το κοινωνικό τους περιβάλλον. Απαραίτητη προϋπόθεση για να βγουν από τα δεινά είναι η κοινωνική συνοχή, αν και η αντίστασή τους στην κοινωνική αδικία εμφανίζεται μειωμένη, άλλοτε για λόγους εξάρτησης από την πολιτική εξουσία και άλλοτε για το προσωπικό τους συμφέρον.

Πίνακας 3: Συχνότητα εμφάνισης εννοιών σε ποσοστιαίες μονάδες

Νεοελληνικά Αναγνώσματα	Γ' Λυκείου N	%	Β' Λυκείου N	%	Α' Λυκείου N	%
Αλληλεγγύη και Φιλανθρωπία	12	8	13	8	11	7,6
Ελευθερία	33	22,4	29	18	28	19,3
Ισότητα	6	4	7	4,5	11	7,6
Κοινωνική αδικία	23	15,6	25	15,5	21	14,5
Κοινωνική δικαιοσύνη	8	5,4	15	9,3	8	5,5
Κοινωνική συνοχή	4	2,7	5	3,1	15	10,3
Πλούτος	9	6	8	5	2	1,4

Προίκα	4	2,7	5	3,1	2	1,4
Ρατσισμός	2	1,5	1	0,6	1	0,7
Σκλαβιά	31	21	39	24,2	25	17,2
Εργασία	10	6,9	6	3,7	20	13,8
Φτώχεια	6	4	8	5	1	0,7
Σύνολο	148	100	161	100	145	100

Στα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, εκτός από αυτά που αφορούν στην παράδοση, οι έννοιες αποκτούν υλική υπόσταση και εμφανίζονται πιο ρεαλιστικές και απαιτητικές. Η πολιτική και κοινωνική κατάσταση της μετακατοχικής περιόδου, η στρατιωτική δικτατορία, τα οράματα και οι προσδοκίες του λαού, καθώς και η διάψευσή τους, οι πάσης φύσεως συναλλαγές, η μετανάστευση και η οικονομική δυσπραγία του λαού επισημαίνουν την κοινωνική αδικία σε ποικίλες μορφές.

Ο ρατσισμός εμφανίζεται σε πολύ μικρό ποσοστό και αφορά, κυρίως, στους κατακτητές και στις γυναίκες.

Φυσικά, τα οράματα για ελευθερία και αλληλεγγύη των λαών, η φιλανθρωπία με την πρωταρχική έννοια του όρου, οι προσδοκίες για κοινωνική δικαιοσύνη, με δίκαιη κατανομή του πλούτου, η ελευθερία και η ισότητα σε όλα τα επίπεδα, πολιτικό, κοινωνικό και οικονομικό είναι τα θέματα που περιλαμβάνονται στα νέα διδακτικά βιβλία και κερδίζουν την προτίμηση των διδασκόντων, ενώ οι μαθητές αρχίζουν να αντιμετωπίζουν με σοβαρότητα το μάθημα.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η θέση της γυναίκας και στις δύο φάσεις της περιόδου που εξετάζουμε. Η γυναίκα, πιστή, εργατική, νοικοκυρά είναι υποδεέστερη του άντρα, πρέπει να τον υπηρετεί αδιακρίτως αν αυτός είναι ο πατέρας, ο σύζυγος, ή ο αδερφός. Σε αντάλλαγμα για να ζήσει παίρνει προίκα, που ανάλογα με το μέγεθός της, της εξασφαλίζει καλύτερο γαμπρό, άσχετα από τα προσόντα που η ίδια διαθέτει και μία κατ' επίφαση ισότητα. Ακόμη και αν εργάζεται δεν παύει να βρίσκεται σε δεύτερο πλάνο. Συνήθως σιωπά, αν και αυτή ρυθμίζει την οικονομία του σπιτιού, έχει την ευθύνη της ανατροφής των παιδιών και είναι υπόδειγμα υποταγής και υπακοής. Μεμονωμένες περιπτώσεις κειμένων την εμφανίζουν χειραφετημένη, να αναλαμβάνει την ευθύνη των πράξεών της, να επιχειρεί να ζήσει μόνη από τη δουλειά της, παρ' όλες τις αντιξοότητες και την κατακραυγή της κοινωνίας.

Πίνακας 4: Συχνότητα εμφάνισης εννοιών σε ποσοστιαίες μονάδες

Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας	Γ' Λυκείου N	%	Β' Λυκείου N	%	Α' Λυκείου N	%
Αλληλεγγύη και Φιλανθρωπία	7	8,7	17	12,2	22	11,8
Ελευθερία	12	15	17	12,2	25	13,7
Ισότητα	2	2,5	5	3,6	7	3,7
Κοινωνική αδικία	14	17,5	29	20,7	35	18,7
Κοινωνική δικαιοσύνη	3	3,7	9	6,4	25	13,3

Κοινωνική συνοχή	4	5	8	5,7	9	4,8
Πλούτος	9	11,2	5	3,6	19	10,2
Προίκα	2	2,5	3	2,1	2	1
Ρατσισμός	4	5	1	0,7	7	3,7
Σκλαβιά	16	20	21	15	23	12,2
Εργασία	1	1,3	8	5,7	6	3,2
Φτώχεια	6	7,6	17	12,1	7	3,7
Σύνολο	80	100	140	100	187	100

Προκειμένου να μελετήσουμε τις αλλαγές που προέκυψαν από την αντικατάσταση των *Νεοελληνικών Αναγνώσμάτων* από τα *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, συγκεντρώσαμε τις αξίες, που συγκροτούν την έννοια της κοινωνικής δικαιοσύνης (βλ. πίνακα 6).

Πίνακας 5: Συγκεντρωτικός πίνακας συχνότητας εμφάνισης εννοιών σε ποσοστιαίες μονάδες

	Νεοελληνικά Αναγνώσματα N	%	Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας N	%
Αλληλεγγύη και Φιλανθρωπία	36	8,1	46	11,3
Ελευθερία	90	19,8	54	13,2
Ισότητα	24	5,3	14	3,4
Κοινωνική αδικία,	69	15,2	78	19,2
Κοινωνική δικαιοσύνη	31	6,8	37	9,1
Κοινωνική συνοχή	24	5,4	21	5,2
Πλούτος	19	4,2	33	8,1
Προίκα	11	2,5	7	1,7
Ρατσισμός	4	0,9	12	3
Σκλαβιά	95	20,2	60	14,7
Εργασία	36	8,1	15	3,7
Φτώχεια	15	3,3	30	7,4
Σύνολο	454	100	407	100

Από τη μελέτη του παραπάνω πίνακα διαπιστώνουμε μεταβολές στο αξιακό σύστημα. Συγκεκριμένα, αξίες όπως **Αλληλεγγύη** και **Φιλανθρωπία** απαντούν με μεγαλύτερη συχνότητα στα *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας* (ποσοστό 11,3% έναντι 8,1% στα *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*). Το ίδιο παρατηρείται με την **Κοινωνική αδικία** (ποσοστό 19,2% στα *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας* έναντι 15,2% στα *Νεοελληνικά Αναγνώσματα*) και την **Κοινωνική δικαιοσύνη** (ποσοστό 9,1% στα *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας* έναντι 6,8% στα *Νεοελληνικά Αναγνώσματα*).

Οι οικονομικές έννοιες, όπως **Πλούτος** (ποσοστό 8,1% στα *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας* έναντι 4,2% στα *Νεοελληνικά Αναγνώσματα*) και **Φτώχεια** (ποσοστό 7,4% στα

Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας έναντι 3,3% στα *Νεοελληνικά Αναγνώσματα*) φαίνεται να μην αποτελούν ταμπού για την ελληνική κοινωνία.

Ο **Ρατσισμός** εμφανίζεται με ισχνά ποσοστά (0,9%) στα *Νεοελληνικά Αναγνώσματα*, ενώ στα *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας* παρουσιάζονται υψηλότερα (3%).

Μείωση παρουσιάζουν οι έννοιες **Ελευθερία** (ποσοστό 13,2% στα *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας* έναντι 19,8% στα *Νεοελληνικά Αναγνώσματα*), **Ισότητα** (ποσοστό 3,4% στα *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας* έναντι 5,3% στα *Νεοελληνικά Αναγνώσματα*), **Εργασία** (ποσοστό 3,7% στα *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας* έναντι 8,1% στα *Νεοελληνικά Αναγνώσματα*), **Προίκα** (ποσοστό 1,7% στα *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας* έναντι 2,5% στα *Νεοελληνικά Αναγνώσματα*).

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η **Κοινωνική συνοχή** που παραμένει και στις δύο φάσεις στα ίδια επίπεδα (ποσοστό 5,2% στα *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας* έναντι 5,4% στα *Νεοελληνικά Αναγνώσματα*).

Η αυξομείωση των ποσοστών δηλώνει την αλλαγή της κοινωνίας, που συντελείται αργά αλλά σταθερά μετά τη Μεταπολίτευση.

ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ

Όπως προκύπτει από τη μελέτη των κειμένων και είναι αναμενόμενο, η έννοια της κοινωνικής δικαιοσύνης, πάγιο αίτημα όλων των εποχών, που κάθε ευνομούμενο και δημοκρατικό κράτος οφείλει να εξασφαλίζει στους πολίτες του, είναι διάχυτη στα περισσότερα κείμενα των διδακτικών βιβλίων της περιόδου που εξετάζουμε.

Οι ομάδες των ανθολόγων και στις δύο φάσεις παραμένουν σε γενικές γραμμές οι ίδιες, με αποτέλεσμα όλα τα βιβλία να διακρίνονται για σταθερή ιδεολογική γραμμή. Η επιλογή των κειμένων καλύπτει όλες τις πτυχές της κοινωνικής δικαιοσύνης από διαφορετική, όμως, οπτική γωνία.

Τα διδακτικά βιβλία του μαθήματος των Νέων Ελληνικών, στη διάρκεια της περιόδου που εξετάζουμε, στην α' φάση, απεικονίζουν την πολιτικοϊδεολογική κατάσταση του παρελθόντος. Η κοινωνική δικαιοσύνη κινείται σε επίπεδο διακηρύξεων και ορισμένες αξίες, όπως η ελευθερία κατέχουν σημαντική θέση στην αποκατάστασή της. Τα βιβλία δεν περιλαμβάνουν μόνο λογοτεχνικά κείμενα, αλλά και ποικίλα άλλα, όπως διατριβές, πανηγυρικούς λόγους κτλ., με ηθικοπλαστικό περιεχόμενο, που οι ανθολόγοι φαίνεται να επιλέγουν προκειμένου να εξυπηρετήσουν την κυρίαρχη ιδεολογία.

Αντίθετα, στη β' φάση, τα κείμενα επιλέγονται με το λογοτεχνικό κανόνα, αναπτύσσουν την αισθητική αντίληψη των μαθητών, και είναι πιο κοντά στα ενδιαφέροντα τους, εφόσον αναφέρονται σε πιο σύγχρονα θέματα, που συνάδουν με το πνεύμα της εποχής.

Τέλος, από ιδεολογική άποψη, η επανάληψη των θεμάτων, που αφορούν στην έννοια της κοινωνικής δικαιοσύνης υποβάλλουν στους μαθητές μια καινούρια θεώρηση του κοινωνικού γίνεσθαι και τους καθιστούν υπεύθυνους πολίτες, εφόσον σταδιακά περνούν από το «εγώ» στο «εμείς» και γίνεται προσπάθεια να θέσουν σε δεύτερη μοίρα το ατομικό τους συμφέρον.

Α'. ΠΗΓΕΣ

1. ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ

ΚΑΛΑΜΑΤΙΑΝΟΥ Γ., ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΥ-ΧΡΙΣΤΟΦΕΛΛΗ Μ., ΚΟΝΤΟΠΟΥΛΟΥ Ν., ΦΩΤΙΑΔΗ ΕΥ., ΜΗΝΙΑΤΗ ΗΛ., *Νεοελληνικά Αναγνώσματα Λυκείου Β'*, ΟΕΔΒ, Αθήνα 1978.

ΒΡΑΝΟΥΣΗ Α., ΣΦΥΡΟΕΡΑ Β., ΚΑΛΑΜΑΤΙΑΝΟΥ Γ., ΡΩΜΑΙΟΥ Κ., ΠΑΡΡΗ Π., *Νεοελληνικά Αναγνώσματα, Α' Λυκείου*, ΟΕΔΒ, Αθήνα 1979.

ΚΑΛΑΜΑΤΙΑΝΟΥ Γ., ΛΑΓΙΟΥ Η., ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΥ-ΧΡΙΣΤΟΦΕΛΛΗ Μ., *Νεοελληνικά Αναγνώσματα ζ' Λυκείου*, ΟΕΔΒ, Αθήνα 1975.

ΚΑΛΑΜΑΤΙΑΝΟΥ Γ., ΛΑΓΙΟΥ Η., ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΥ-ΧΡΙΣΤΟΦΕΛΛΗ Μ., *Νεοελληνικά Αναγνώσματα Γ' Λυκείου*, ΟΕΔΒ, Αθήνα 1981.

2. ΚΕΙΜΕΝΑ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

- ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ Ν., ΚΑΡΒΕΛΗΣ Δ., ΜΗΛΙΩΝΗΣ Χ., ΜΠΑΛΑΣΚΑΣ Κ., ΠΑΓΑΝΟΣ Γ., *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Α' Λυκείου*, ΟΕΔΒ, Αθήνα 1989.
- ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ Ν., ΚΑΡΒΕΛΗΣ Δ., ΜΗΛΙΩΝΗΣ Χ., ΜΠΑΛΑΣΚΑΣ Κ., ΠΑΓΑΝΟΣ Γ., ΠΑΠΑΚΩΣΤΑΣ Γ., *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Γ' Λυκείου*, ΟΕΔΒ, Αθήνα 1983.
- ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ Ν., ΚΑΡΒΕΛΗΣ Δ., ΜΗΛΙΩΝΗΣ Χ., ΜΠΑΛΑΣΚΑΣ Κ., ΠΑΓΑΝΟΣ Γ., *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Β' Λυκείου*, ΟΕΔΒ, Αθήνα 1989.

Β'. ΕΛΛΗΝΙΚΉ ΚΑΙ ΞΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ΓΙΟΒΑΝΝΗ-ΣΙΑΦΑΡΗ Ε. (2002), *Εκπαιδευτική Πολιτική και Αρχαία Ελληνικά κατά την περίοδο της Συνταγματικής Μοναρχίας*, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα.
- ΔΗΜΑΡΑΣ Α., ΒΑΣΙΛΟΥ-ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ Β., (2008) *Από το κοντόλι στον υπολογιστή 1830-2000, Εκατόν εβδομήντα χρόνια εκπαίδευση με λόγια και εικόνες*, Μεταίχμιο με τη συνεργασία του ΕΛΙΑ. Αθήνα.
- ΕτΚ τ. 85/τ.Α' /8-4-2004.
- ΚΟΥΜΠΑΡΟΥ-ΧΑΝΙΩΤΗ Χ., (2003), *Τα Νεοελληνικά Αναγνώσματα στη Μέση Εκπαίδευση Συγγραφείς και ανθολογημένα κείμενα (1884-1977)*, χ.έ.
- ΚΥΡΙΑΖΗ Ν., (1998), *Η κοινωνιολογική έρευνα Κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών*, Ελληνικές Επιστημονικές Εκδόσεις, Αθήνα.
- ΛΙΑΝΟΣ Θ. Π., (10-4-1999), «Η φτώχεια στον κόσμο Διευρύνονται κάθε χρόνο οι ανισότητες της διανομής του εισοδήματος», *εφ. Το Βήμα, on line- Ανάπτυξη*, , σ. D1: Κωδικός άρθρου: B12545D12.
- ΜΠΑΛΤΑ Σ., (2000) *Τα ελληνικά παιδαγωγικά περιοδικά (1898-1930) Από την «Εθνική Αγωγή» στη «Νέα Αγωγή» και το «Σχολείο Εργασία»*, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα.
- ΜΠΟΥΖΑΚΗΣ Σ., (1996), *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1985)*, Gutenberg Παιδαγωγική σειρά, Αθήνα.
- ΠΕΣΚΕΤΖΗ Μ., (1995) *Η διδασκαλία του λογοτεχνικού κειμένου σε μαθητές ηλικίας 15-18 ετών στην Ελλάδα, Αγγλία και Γερμανία κατά τη δεκαετία του '80 Σύγκριση διδακτικών προσεγγίσεων*, ανέκδοτη διδακτορική διατριβή, Τμήμα ΦΠΨ, Τομέας Παιδαγωγικής, Αθήνα.
- ΠΛΑΚΑΣ Δ., (1984), «Η νεοελληνική λογοτεχνία στη μέση εκπαίδευση», *π. Διαβάζω*, τχ 86, 25-1-84, σ. 58-68.
- BARDIN L., (1977), *L' analyse de contenu*, PUF, Paris.
- CHOPPIN A. (1989), *Le pouvoir et les livres scolaires aux XIXe siecle. Les commission d' examen des livres elementaires et classiques 1802-1875*; These de 3e, cycle, Universite Paris I.
- HOLSTI O. R. (1977), *Content Analysis for the social Sciences and Humanities*
- LE GOFF-NORRA P., (1974), *Faire de l' Histoire II Nouvelles approches*, vol. 1-3, Gallimard, Paris 1974.
- MUCCHIELLI R., (1979³) *L' Analyse de contenu des documents et de communications Application pratique*, Entreprise moderne d' edition, Paris.
- WEBER R., (1990), *Basic content analysis*, Sage, London.